

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Історичний факультет
Кафедра політології і соціології

Дипломна робота
магістра

**з теми: «ОБОРОННА ДОКТРИНА УКРАЇНИ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ»**

Виконав: студент Р1-М16 групи,
спеціальності 052 Політологія
ГОМЕНЮК Олександр Юрійович

Керівник:
Рибщун О.В., кандидат соціологічних наук,
доцент, доцент кафедри політології і
соціології

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВОЄННА ДОКТРИНА ДЕРЖАВИ» В СУЧАСНІЙ НАУЦІ	8
1.1. Вихідні положення дослідження воєнної доктрини держави	8
1.2. Умови формування сфери оборони та зміст попередніх редакцій воєнної доктрини України	15
Висновок до розділу	29
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (1991-2013 РОКИ)	30
2.1. Стан Збройних Сил України у пострадянській Україні: особливості «генези»	30
2.2. Передумови та причини формування нової воєнної доктрини України	42
Висновок до розділу	50
РОЗДІЛ 3. НОВА ВОЄННА ДОКТРИНА УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ	52
3.1. Аналіз оборонних аспектів нової воєнної доктрини України	52
3.2. Вплив нової оборонної доктрини України на стан національної обороноздатності	63
Висновок до розділу	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність. Україна, проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність, завжди прагнула жити в мирі та дружбі з усіма державами світу. Однак, інтегруючись у загальноєвропейські процеси, вона долучилася й до тих проблем, що знаходились за міждержавними відносинами, однією з головних серед яких, безперечно, залишається забезпечення безпеки та оборони держави. Враховуючи світові тенденції останніх десятиліть та наслідки розпаду Радянського Союзу при оцінці перспектив майбутнього розвитку України, не виключалась й можливість виникнення воєнних конфліктів, які б загрожували суверенітету нашої країни.

За період незалежності України відбулися численні зміни в Збройних Силах України, а також у воєнній доктрині України. Не зважаючи на це, події 2014 року виявили потребу в проведенні докорінних змін у підходах до політики у сфері оборони та національної безпеки.

На першому етапі агресії, під час анексії Криму, українська влада, армія та населення через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин виявилися не готовими до збройної відсічі ворогу. На півострові фактично не діяли органи центральної та місцевої влади, було втрачено керівництво силами оборони. Тому керівництво держави визначило стратегічними пріоритетами у сфері оборони забезпечення готовності сектору безпеки і оборони, економіки та всього суспільства до відсічі повномасштабної збройної агресії проти України, відмови від позаблокового статусу, а також до поступової інтеграції у загальноєвропейські та північноатлантичні системи безпеки.

Україна значно посилила, порівняно з весною 2014 р., спроможності своїх сил оборони. Зокрема, здійснено нарощування чисельності Збройних Сил та їх бойового складу. Сформовано Сили спеціальних операцій. Збільшено бойовий склад найбільш боєздатної складової Збройних Сил –

високомобільних десантних військ. Аеромобільні бригади перетворено на десантно-штурмові. Здійснено перехід від застосування на Донбасі окремих зведених підрозділів до застосування повноцінних військових частин, об'єднаних в оперативні угруповання. Забезпечено прикриття основних загрозливих напрямків, планове проведення бойового злагодження і ротації бригад та інших військових частин. Створено оперативні резерви військ.

За допомогою західних держав та НАТО удосконалюється система підготовки військ. Серйозні зміни відбулися у системі територіальної оборони. Забезпечено військову присутність у всіх ключових населених пунктах, підвищено бойові спроможності сил та засобів територіальної оборони. Удосконалено систему управління угрупованнями військ.

Російська агресія проти України, анексія Криму й окупація окремих районів Донецької та Луганської областей кардинально змінили ставлення до питань оборони. Вперше за період незалежності в країні сформувався консенсус очільників держави, парламенту, уряду, політичних партій та рухів, суспільства і пересічних громадян щодо необхідності розбудови сучасного сектору безпеки і оборони. Суспільство усвідомило, що російська воєнна загроза існуватиме ще багато років, тож давати їй відсіч та боронити Вітчизну мають самі українці. Відповідно, в таких умовах, значна увага повинна приділятися покращенню оборонної спроможності нашої країни, що в свою чергу, зумовлює актуальність досліджень, присвячених змінам у військовій доктрині України в цілому так й її оборонним аспектам.

Мета дипломної роботи полягає у аналізі трансформації оборонної доктрини України та її впливу на зміни обороноздатності країни в сучасних умовах.

Визначена мета зумовила постановку таких **завдань**:

– визначити сутність поняття «воєнної доктрини держави», вихідні положення її формування та принципи;

- розкрити зміст основних положень попередніх редакцій воєнної доктрини України;
- охарактеризувати зміни стану Збройних Сил України у пострадянській Україні (1991-2013 роки);
- висвітлити причини та передумови формування нової воєнної доктрини;
- проаналізувати оборонні аспекти нової воєнної доктрини України;
- висвітлити вплив нової оборонної доктрини України на стан національної обороноздатності.

Об’єкт дослідження – сучасний стан обороноздатності пострадянської України.

Предмет дослідження – вплив оборонних аспектів нової військової доктрини України на рівень її обороноздатності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становили як загальнофілософські, загальнонаукові, так і спеціальні методи, які застосовуються в політичній науці. Під час виконання роботи визначальними були такі принципи діалектичного пізнання, як об’єктивність, всебічність, конкретність і повнота.

Загальнонауковими методами є методи формальної логіки, зокрема аналіз і синтез, індукція та дедукція, які були використані для розкриття основних концептуальних положень щодо сутності воєної доктрини, а також висвітлення впливу російсько-українського протистояння на зміни стану національної обороноздатності.

За допомогою історичного методу розглянуто процеси трансформації воєнної доктрини України та їх вплив на стан Збройних сил й національну обороноздатність в період вітчизняної незалежності.

Системний підхід передбачав одержання багатосторонніх знань про складну наукову категорію «воєнна доктрина». За допомогою структурно-

функціонального методу виокремлено складові воєнної доктрини та особливості їх функціонування.

За допомогою порівняльного аналізу розглянуто існуючі редакції воєнної доктрини сучасної України.

В сучасній Україні дослідженню питань щодо воєнної доктрини, у тому числі її оборонним аспектам присвячували свої роботи такі вчені, як О. Белов, В. Богданович, О. Бодрук, О. Гончаренко, В. Горovenko, О. Гриненко, О. Затинайко, М. Карпенко, С. Ківалов, О. Копиленко, Б. Кормич, Г. Костенко, В. Кравченко, С. Куницький, В. Ліпкан, О. Литвиненко, В. Оборотов, Б. Пережнюк, Г. Перепелиця, В. Погорілко, І. Романченко, М. Рябошапко, О. Семенченко, М. Сунгуровський, В. Федоренко, О. Черноусенко, В. Чушенко, О. Шевченко та інші.

Питанням оборони, національної безпеки, розвитку теоретичних засад державного управління у сфері обороноздатності країни, реформування сектора безпеки та збройних сил України присвячені публікації Б. Андresюка, Ю. Буга, В. Вагапова, В. Горбуліна, М. Денежкіна, В. Картавцева, О. Кузьмука, В. Костецького, Е. Лісіцина, В. Лішавського, С. Нечхаєва, Ю. Оборотова, М. Орзіха, С. Прилипка, В. Радецького, Г. Ситника, В. Толубка, Ю. Тодики та інших.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що дана робота є одним із перших в Україні комплексних наукових досліджень впливу оборонних аспектів нової воєнної доктрини на рівень обороноздатності сучасної України. У рамках проведеного дослідження одержані наступні результати, що мають наукову новизну:

– набуло подальшого розвитку розкриття особливостей впливу нової Воєнної доктрини України, законів України та інших нормативних актів на посилення рівня національної обороноздатності. В результаті дослідження з'ясовано, що у результаті ухвалення Доктрини відбулося значне реформування сектору безпеки і оборони України, проведення

модернізації силових структур, підвищення рівня захищеності громадян, суспільства і країни в цілому, що свідчить про зміцнення обороноздатності країни. Воєнна доктрина в оперативному плані охопила переважну більшість проблемних аспектів воєнної політики та безпеки держави: від значної кількості необхідних змін та сучасних тенденцій до визначення головного акценту – протидії агресії Російської Федерації, реформуванні проблем ОПК та співпраці з НАТО.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати, основні ідеї, положення та висновки можуть бути використані у навчальному процесі у вищих навчальних закладах при підготовці до курсів та навчальних посібників з соціально-політичного напрямку підготовки. Матеріали наукового дослідження можуть допомогти науковцям при подальшому вивченні процесів пов'язаних із розвитком української державності, окресленні тенденцій її розвитку та розробці механізмів подолання сучасних негативних проявів російсько-українського протистояння.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломної роботи апробовані на студентській науковій конференції (Кам'янець-Подільський, березень 2017 р.), XVII Студентських читаннях «Європейська безпека: український вимір» (Київ, травень 2017 р.).

Публікації. Результати магістерського дослідження представлені у статті «Оборонна доктрина України доби незалежності», поданій до друку у збірник студентських наукових праць «Політія».

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основної частини тексту становить 84 сторінки. Список використаних джерел налічує 72 позиції.

ВИСНОВКИ

За загальноприйнятим визначенням воєнна доктрина є системою офіційно прийнятих основоположних поглядів щодо запобігання війні, оборонного будівництва, підготовки країни та її збройних сил до захисту, а також способів підготовки та ведення збройної боротьби спрямованої на відбиття агресії, захист інтересів національної, регіональної та міжнародної безпеки.

На формування воєнної доктрини визначальний вплив здійснюють розстановка і співвідношення сил всередині держави та за її межами, її внутрішня і зовнішня політика, економічні можливості, особливості геополітичного становища, рівень розвитку зброї та військової техніки, високий бойовий стан збройних сил, духовно-моральні традиції народу та армії, спрямованість воєнних доктрин інших держав (союзних або конкуруючих) тощо.

Під обороною в сучасній науці розуміють комплекс політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів щодо забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу.

Участь у обороні держави разом із Збройними силами України беруть, у межах своїх повноважень, й інші військові формування, які були створені відповідно до чинного законодавства України, а також Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, відповідні правоохоронні органи.

Правовою основою сучасної оборони держави є Конституція України, Закони України: «Про основи національної безпеки України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про організацію оборонного планування», «Про правовий режим воєнного стану», Укази Президента України: «Про Воєнну доктрину України», «Про положення

про територіальну оборону України» та інші нормативні акти, щодо регламентації відносин в оборонній сфері.

Окреме місце в організації оборони України займає Воєнна доктрина, яка є складовою частиною концепції національної безпеки, що становить сукупність основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних і військових заходів. Вона є єдиним державним документом, в якому комплексно та системно сформульовані офіційні концептуальні положення в галузі оборони країни.

Формування воєнної доктрини здійснюється політичним та військовим керівництвом країни. Її положенням надається нормативна сила, а отже вони є обов'язковими до виконання державними органами та військових кадрів.

В період з 1991 року по сьогоднішній день воєнна доктрина незалежної України була проголошена в чотирьох редакціях. Закони, що регулювали питання оборони, ухвалювались у різний час та різними політичними силами, проте, усі вони (за виключенням нової), як показали події останніх років, не враховували сучасних реалій та способів ведення війни. Основні положення попередніх редакцій доктрини різко відрізнялися від реалій міжнародних відносин і ситуації навколо обороноздатності України. Постійна політична нестабільність України зумовила відповідне коливання та невизначеність напрямів власного розвитку. Із обранням нового президента змінювалася й воєнна доктрина, що добре видно, зокрема із намірами щодо зміни статусу (позаблоковості) та вступу до НАТО та Європейського Союзу.

Протягом тривалого часу свого Україна дотримувалася позаблокового статусу, який передбачав відмову від вступу як до НАТО, так і до будь-якого іншого воєнно-політичного союзу. Час підтвердив правильність такого курсу на початковому етапі становлення України як

незалежної і суверенної держави. Варто наголосити на тому, що керівництво країни з часом почало розглядати позаблоковий статус як тимчасове явище, властиве лише певному історичному періоду розвитку України.

Попри те що у 1991 році Україна отримала незалежність, за цей час сфера безпеки і оборони фактично не реформувалась та не розвивалась. Незважаючи на популістичні декларації усіх урядів щодо створення професійних збройних сил, оптимізації органів управління ними та видання декількох стратегічних оборонних документів, оборонний сектор продовжував деградувати протягом усього досліджуваного періоду через різні об'єктивні та суб'єктивні причини.

За два десятиліття вітчизняні Збройні Сили були перетворені на аморфну, напівзабуту державну інституцію, яка зазвичай фінансувалася державою за остаточним принципом і яка перманентно перебувала в режимі «організаційно-штатної оптимізації», що передбачала виключно скорочення та роззброєння.

У свою чергу це призвело до неготовності Збройних сил України та інших вітчизняних силових структур до ефективної відсічі агресору. Відмовившись від ядерної зброї та постійно зменшуючи кількість і якість своїх Збройних сил, Україна на 2014 рік фактично втратила обороноспроможність держави.

Кожне чергове «реформування» Збройних Сил України в умовах економічних криз, систематичного недофінансування та корупції призводило до стагнації, руйнування та деградації військових структур, масового розкрадання військового майна тощо. Руйнування обороноздатності країни, особливо за часів В. Януковича, здійснювалося цілеспрямовано, на державному рівні шляхом призначення на керівні посади в Збройні Сили України та інші силові відомства громадян Російської Федерації. Як наслідок, переозброєння війська за новим зразком

постійно гальмувалося, що спричинило невідповідність його боєздатності, і, врешті – окупацію частини території України та тривалий збройний конфлікт.

Сучасна російська агресія та воєнна загроза зі сходу є визначальними чинниками, які впливають на формування і реалізацію державної політики України у сфері національної безпеки і оборони, оборонне і безпекове планування та реформування і розвиток вітчизняних сил безпеки і оборони.

Анексія Російською Федерацією АР Крим та окупація деяких районів Донецької і Луганської областей засвідчили про серйозні прорахунки у підготовці до оборони усіх сфер системи державного управління, що, насамперед, пов'язані із концептуальними, які дають оцінку міжнародної ситуації навколо України та визначають потенційні небезпеки та вірогідного противника.

Враховуючи це новий уряд задекларував значне збільшення витрат на оборону, зміну Воєнної доктрини, а також широке реформування як збройних сил, так і інших структур Воєнної організації.

Усі ці заходи вимагали, насамперед, зміни нормативно-правової бази, яка регламентувала би розвиток оборони України.

В Україні була затверджена система оборонного планування, яка розрахована на короткострокову, середньострокову й довгострокову перспективи. Кожному з цих етапів планування, відповідає певний набір документів. До довгострокового планування в державі належить Концепція розвитку сектора безпеки й оборони, Стратегічний оборонний бюлетень. Натомість воєнна доктрина є документом середньострокового планування, що є аналогом стратегії військової безпеки з досвіду розвинених країн світу

Відповідно нова Воєнна доктрина стала першим кроком у процесі побудови нової системи безпеки і оборони держави, яка істотно буде

відрізнятися від тієї, що існувала в Україні протягом усього попереднього періоду.

Нова Доктрина, що була затверджена Президентом України 24 вересня 2015 року, стала першим кроком у процесі побудови нової системи безпеки і оборони держави, яка істотно буде відрізнятися від тієї, що існувала в Україні протягом усього попереднього періоду.

Центральними положеннями нової воєнної доктрина України є наступні:

- визначає Російську Федерацію воєнним противником України та умови звільнення тимчасово окупованих територій України;
- передбачує високу ймовірність великомасштабного застосування проти України воєнної сили Росії як головної загрози національній безпеці України у воєнній сфері;
- підтверджує відмову від політики позаблоковості та відновлює стратегічний курс на євроатлантичну інтеграцію;
- визначає ознаки виникнення збройного конфлікту всередині України, у тому числі інспірованого іноземними державами;
- враховує збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій;
- наголошує на потребі удосконалення системи мобілізаційної підготовки.

Не зважаючи на те, що ухвалення її відбулося після початку проведення антитерористичної операції та у фактичних умовах здійснення збройної агресії, Доктрина є керівним документом високого рівня, реалізація положень якого спрямована на початок повномасштабного реформування сектору безпеки і оборони України, зміцнення обороноздатності країни, проведення модернізації силових структур, а також підвищення рівня захищеності громадян, суспільства і країни в цілому. Вона в оперативному плані охопила переважну більшість проблемних аспектів воєнної політики та безпеки держави: від значної кількості необхідних змін та сучасних

тенденцій до визначення головного акценту – протидії агресії Російської Федерації, реформуванні проблем ОПК та співпраці з НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аргат О. Утрачена армія здобутої держави [Електронний ресурс] / Олександр Аргат // Українська правда. Історична правда. — 2014. — Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/07/23/74241/>
2. Артюшин Л. Теоретичні аспекти стратегії воєнної безпеки суспільства і держави : монографія / Л. М. Артюшин, Г. Ф. Костенко. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. — 2003. — 176 с.
3. Богданович В.Ю. Нова Стратегічна концепція НАТО і місце в ній України / В.Ю. Богданович // Оборонний вісник. — 2010. — № 6. — С. 13-15.
4. Бодрук О. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія / О.С. Бодрук. — К. : НІПМБ, 2001. — 300 с.
5. Васильєв Д. Аналіз нової Воєнної Доктрини [Електронний ресурс] / Денис Васильєв // Українська правда. — 2015. — 20 жовтня. — Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/10/20/7085370/>
6. Военный энциклопедический словарь. В 2 томах /редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев, В. М. Карев и др. — М. : Большая Российская энциклопедия; РИПОЛ КЛАССИК, 2001. — Том 1. — 848 с.
7. Воєнна доктрина держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://i-bictashev.narod.ru/index/0-14>
8. Волович О. Третя Воєнна доктрина України [Електронний ресурс] / Олексій Волович // 3 перших уст. — Режим доступу : <https://zpu.kr.ua/polityka/1154-tretia-voienno-doktryna-ukrainy>
9. Голопатюк Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку / Леонід Голопатюк // Національна безпека і оборона. — 2004. — №8. — С. 31-33.
10. Гончаренко О. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України /О. М. Гончаренко, Е. М. Лисицин, В. Б. Вагапов // Наука і оборона. — 2002. — № 1. — С. 18-24.

11. Гончаров С. Реформа вооруженных сил Украины: аспекты и тенденции / Сергей Гончаров // Национальна безпека і оборона. — 2004. — №8. — С. 28-30.
12. Горбулін В.П. Політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді / В.П. Горбулін, О.В. Литвиненко // Стратегічна панорама. — 2009. — № 2. — С. 19-25.
13. Гриненко О. І. Погляди на функціонування системи оборонного планування у Збройних Силах України / О.І. Гриненко, М.М. Денежкін // Наука і оборона. — 2005. — № 1. — С. 20-21.
14. Длугач Д. Нова Воєнна доктрина України: огляд та аналіз [Електронний ресурс] / Д. Длугач. — Режим доступу : <http://iac.org.ua/nova-voynna-doktrina-ukrayini-oglyad-ta-analiz/>
15. Еволюція Воєнної доктрини як основа воєнної політики держави (коаліції) [Електронний ресурс] / О. В. Феденко, В. В. Панасюк // Військово-науковий вісник. — 2015. — Вип. 23. — С. 280-292. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2015_23_23
16. Еленский О. Жесткий стиль «исключительно оборонительной» доктрины [Електронний ресурс] / О. Еленский. — Режим доступу : http://nvo.ng.ru/concepts/2015-01-23/1_doctrina.html
17. Ефремов И. Структура и основное содержание новой Военной доктрины Российской Федерации // Военная мысль. — 2007. — № 2-4.
18. Єрмоленко А. Системні недоліки розвитку Збройних Сил України на сучасному етапі / А.В. Єрмоленко // Політичний менеджмент. — 2006. — №2. — С. 54-66.
19. Затинайко О. Зарубіжний досвід оборонного планування: система планування, програмування, розробки бюджету та виконання збройних сил США / О. І. Затинайко, П. П. Скурський, О. Ф. Величко // Наука і оборона. — 2010. — № 3. — С. 18-25.
20. Затинайко О. Нова воєнна доктрина: принципи воєнної доктрини в умовах позаблокового статусу [Електронний ресурс] / О. Затинайко,

В. Павленко, В. Бочарніков та ін. // Альманах сектору безпеки-2012. — К., 2013. — С. 49-60. — Режим доступу : www.razumkov.org.ua/upload/Almanakh_bezpeky_fnl.pdf

21. Затинайко О. Проблеми реформування та застосування Збройних Сил України / О. І. Затинайко, Г. М. Потапов // Наука і оборона. — 2013. — № 1. — С. 11-22.

22. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

23. Косевцов В. Оцінка рівня воєнної небезпеки для України з боку сусідніх держав / В Косевцов В // Наука і оборона. — 1995. — № 2. — С. 33-41.

24. Костров В. Нова воєнна доктрина України: цілі, мета, засоби – здолати ворога, вберегти державу [Електронний ресурс] / Влад Костров // Віче. — 2015. — № 19-20. — С. 20-22. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_19-20_15

25. Кузьмук О. Воєнна організація України як об'єкт дослідження вітчизняної воєнної науки у період 1991-2004 рр. / І.О. Кузьмук // Військово-науковий вісник. — Випуск 18. — Львів : АСВ, 2012. — С. 181-200.

26. Кузьмук О. Реформування системи управління Збройними Силами України / О. Кузьмук // Стратегічна панорама. — 2007. — № 1. — С. 148-152.

27. Лавренюк О. Воєнна доктрина і проблеми її реалізації лексій [Електронний ресурс] / Олексій Лавренюк // Розбудова держави. — 1995. — № 11. — Режим доступу : <http://nashedilo.blogspot.com/2016/07/blog-post.html>

28. Ліпатов А. Воєнна доктрина Німеччини [Електронний ресурс] / А. Ліпатов // Український мілітарний портал. — Ресурс доступу : <http://mil.in.ua/voienna-doktryna-nimechchynu/>

29. Малевич И. Роль НАТО в современном мире [Электронный ресурс] / И. Малевич. — Режим доступа : http://nvo.ng.ru/concepts/2013-04-05/1_nato.html.
30. Матях М. Оборонна структура України // Військо України. — 1998. — № 7-8. — С. 4-6.
31. Машовець К. Збройні Сили України: марш довжиною 25 років / Костянтин Машовець // Народна армія [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://na.mil.gov.ua/41922-zbrojni-syly-ukrayiny-marsh-dovzhynoyu-25-rokiv>
32. Нова Воєнна доктрина вимагатиме повної сумісності Збройних Сил України зі стандартами НАТО // Народна армія [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://na.mil.gov.ua/23221-nova-voynna-doktrina-vimagatime-povnoyi-sumisnosti-zbrojnih-sil-ukrayini-zi-standartami-nato>
33. Нова Воєнна доктрина виходить з тривалості загрози з боку Росії та вимагає повної сумісності Збройних Сил зі стандартами НАТО — Президент [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/news/nova-voynna-doktrina-vihodit-z-trivalosti-zagrozi-z-boku-ro-35907>
34. Нова Воєнна доктрина України. Цілі, мета, засоби — здолати ворога, вберегти державу [Електронний ресурс] // Віче. — 2015. — №19. — Режим доступа : <http://veche.kiev.ua/journal/4947/>
35. Нова воєнна доктрина України не готує країну до війни майбутнього — експерт [Електронний ресурс] — Режим доступа : <http://racurs.ua/ua/n36448-nova-voienno-doktryna-ukrayiny-ne-gotuie-krayinu-do-viynny-maybutnogo-ekspert>
36. Новая военная доктрина Украины // Цензор.нет [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://censor.net.ua/tag/3933/voennaya_doktrina
37. Олевский В. Инициатива Североатлантического альянса «Разумная оборона» / В. Олевский // Зарубежное военное обозрение. — 2012. — № 4. — С. 33-35.

38. Олевский В. Основные направления реформирования НАТО / В. Олевский // Зарубежное военное обозрение. — 2012. — № 3. — С. 3-11.
39. Перепелиця Г. Без'ядерний статус і національна безпека України : монографія / Г.М. Перепелиця. — К. : НІСД, 1998. — 109 с.
40. Перепелиця Г. Оборонна реформа в Україні: зрушення чи гальмування? / Григорій Перепелиця // Національна безпека і оборона. — 2004. — №8. — С. 20-22.
41. Петро Порошенко: Воєнна доктрина вимагає повної сумісності Збройних Сил зі стандартами НАТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://oda.zt.gov.ua/petro-poroshenko-voenna-doktrina-vimagae-povnoi-sumisnosti-zbrojnih-sil-zi-standartami-nato.html>
42. Погірко О. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави [Електронний ресурс] / О.І. Погірко // Прикарпатський юридичний вісник. — 2015. — Випуск 3(9). — С. 17-24.
43. Погірко О. Концептуальні засади нової Воєнної доктрини України / О. Погірко // Юридичний вісник. — №3. — С. 72-81.
44. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
45. Полторак С. Головне завдання – підвищення обороноздатності держави / С.Т. Полторак // Наука і оборона. — 2015. — № 2. — С. 3-8.
46. Про Воєнну доктрину України : Постанова Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 року № 3529-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3529-12>
47. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>
48. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 (в редакції Указу Президента України від 8

червня 2012 року № 390/2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>

49. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України зі змінами від 20.07.2009 року № 518/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20120608>

50. Про Збройні Сили України : Закон України № 2019-III від 05.10.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 48. — Ст. 410.

51. Про Національну гвардію України : Закон України від 01.01.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

52. Про національну поліцію : Закон України в ред. від 06.02.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

53. Про оборону України : Закон України № 1933-XII від 06.12.91 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

54. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України № 1932-XII від 06.12.1991 р. (зі змінами). — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

55. Про організацію оборонного планування: Закон України № 2198-IV від 18.11.2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2198-15>

56. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

57. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 02.03.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>

58. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України №555/2015 від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

59. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента №287/2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

60. Рогозин Д. Военная доктрина / Д. О. Рогозин // Глобалистика. Энциклопедия / главн. ред. и составители И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. — М. : ЦНПП «Диалог», «Радуга», 2003. — 1328 с.

61. Романченко І. Концептуальні підходи до розроблення механізму безпекового супроводження реалізації національних інтересів / І.С. Романченко, В.Ю. Богданович // Наука і оборона. — 2011. — № 2. — С. 3-9.

62. Романенко Ю. Первая гибридная. Когда Россия начала войну против Украины? / Юрий Романенко, Сергей Климовский // Хвиля. — Режим доступа : <http://hvylya.net/analytics/politics/pervaya-gibridnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html>

63. Руснак І. Военна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони / І.С. Руснак // Наука і оборона. — 2015. — № 2. — С. 9-14.

64. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. — К. : НІСД, 2017. — 496 с.

65. Смолянук В. Розвиток оборонної сфери України: погляд з позицій логіки та послідовності / Віктор Смолянук // Національна безпека і оборона. — 2004. — №8. — С. 48-49.

66. Сокуренко В. Нова Военна доктрина України як основа реформування національного сектору безпеки і оборони / Валерій Васильович Сокуренко // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. — Харків, 2016. — С. 15-18.

67. Стратегическая концепция обороны и безопасности государств-членов организации Североатлантического договора // Зарубежное военное обозрение. — 2011. — № 11. — С. 34-40.

68. Стукалін Т. Організаційно-правові засади у сфері оборони України в контексті сучасних ризиків та загроз [Електронний ресурс] / Т. Стукалін // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 42. — С. 215-222. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_42_26

69. Торба В. Воєнна доктрина і нові виклики [Електронний ресурс] / Валентин Торба // День. — 2015. — 30 жовтня. — Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/voenna-doktryna-i-novi-vyklyky>

70. Украине необходима новая военная доктрина с учетом существующих угроз: «Работа уже ведется», – Полторак [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://censor.net.ua/news/319274/ukraine_neobhodima_novaya_voennaya_doktrina_s_uchetom_suschestvuyuschih_ugroz_rabota_uje_vedetsya_poltorak

71. Червоненко В. Нова воєнна доктрина: Росія – противник та рух до НАТО / Віталій Червоненко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150914_new_military_doctrine_vc

72. Шюдченко В. Деякі шляхи подальшого розвитку нормативно-правової бази забезпечення воєнної безпеки України / В.П. Шюдченко // Наука і оборона — 2000. — № 3 — С. 3-8.